

سیمای ادبیات پایداری در کتاب‌های فارسی دبیرستان با تکیه بر کتاب فارسی سال

سوم

مریم حبیبی ۱ و عبدالله ولی پور ۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور

Ms.Maryam.Habibi566@gmail.com

۲- دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه پیام نور

abdollahvalipour@gmail.com

چکیده

ادبیات پایداری، یکی از گونه‌های بسیار مهم در ادبیات جهان و به‌ویژه در ادبیات فارسی است. ادبیات فارسی از نخستین ادوار پیدایش و تکوینش، عرصه فراخی برای آثار فاخر با موضوع پایداری بوده است. در کنار آثار درخشان غنایی، تعلیمی و اندرزی در ادبیات فارسی، بسیاری از درخشان‌ترین آثار ادبی فارسی‌زبانان، مصداق ادب پایداری است که از میان آن‌ها می‌توان به شاهنامه فردوسی در حوزه پایداری حماسی، برخی بخش‌های مثنوی معنوی در حوزه مقاومت منفی زاهدانه و شماری از غزلیات حافظ شیرازی در حوزه پایداری منتقدانه اشاره کرد. ادبیات پایداری فارسی با پیروزی انقلاب اسلامی و فرارسیدن دوران دفاع مقدس، دوره‌ای تازه و زرین از حیات خود را آغاز کرد و آثار فاخری در این حوزه آفریده شد. با هدف زنده نگاه‌داشتن فرهنگ پایداری، مواد درسی در مدارس و دانشگاه‌ها با نمونه‌هایی از ادبیات پایداری همراه شده است. در این پژوهش برآنیم که به روش تحلیلی و توصیفی به بررسی میزان و نحوه حضور ادبیات پایداری در کتاب‌های ادبیات فارسی دبیرستان بپردازیم بدین منظور کتاب ادبیات فارسی سال سوم دبیرستان، تحلیل صوری و محتوایی می‌شود و مهم‌ترین مضامین و شگردهای بیان پایداری در این کتاب‌های بررسی و معرفی می‌شود. یافته‌های این پژوهش گویای حضور موثر و سنجیده ادبیات پایداری در کتاب‌های دبیرستان است و انتخاب‌های مناسب تدوین‌کنندگان درس‌ها زمینه مناسبی را برای آشنایی نوجوانان با میراث پایداری ایرانیان فراهم ساخته است.

کلیدواژه‌ها: ادبیات فارسی، ادبیات پایداری، ادبیات مقاومت، کتاب‌های درسی، دوره دوم متوسطه، سال سوم دبیرستان.

۱- مقدمه

پایداری، یکی از موضوعات پرکاربرد ادبیات جهان است که رویکردی است در برابر تجاوز بیگانگان یا خودکامگی و اختناق داخلی. در دو قرن اخیر که کشورهای مختلف از دستبرد قدرت‌طلبان و منافع‌جویان در امان نمانده‌اند، ادبیات پایداری ابزار مناسبی شده‌است که در اختیار شاعران و نویسندگان قرار دارد تا رشادت‌ها و ازجان‌گذشتگی هم‌میهنان خویش در مقابل ظلم و ستم را به نمایش بگذارند. بنابراین بزرگ‌ترین رسالت ادبیات پایداری را می‌توان رساندن صدای مظلومیت یک ملت به گوش جهانیان و دفاع از حقوق پایمال شده آنان دانست. همین جبهه‌گیری ادبیات پایداری، باعث می‌شود که فعالان این حوزه به مصلحان اجتماعی، رهبران نهضت‌های ضد استعماری و ضد استبدادی یا الگوها و اسوه‌های محبوب اجتماعی تبدیل شوند. عنوان «پایداری»، بر آثاری اطلاق می‌شود که بر دفاع از تمامیت ارضی و ارزش‌های ملی و مذهبی در مقابل هجوم بیگانگان تأکید می‌کنند و یا در گیرودار تحولات اجتماعی-سیاسی و برای نیل به آزادی و عدالت اجتماعی به وجود می‌آیند و جان‌مایه آن مبارزه با بیداد داخلی یا تجاوز بیرونی است (سنگری، ۱۳۸۳: ۵۵). مضامین پایداری همواره وجود داشته و کم‌تر دوره‌ای را می‌توان یافت که از مضامین پایداری بی‌بهره باشد، اما این مضامین، بسته به شرایط سیاسی و اجتماعی در برخی دوره‌ها پررنگ‌تر است. هنگامی که هویت یک ملت در معرض خطر قرار می‌گیرد ادبیات پایداری ظهور می‌کند. ادبیات پایداری، شامل آثار منظوم و منثور بوده و هدف از خلق این آثار، ایجاد حرکت و انگیزه در جامعه و بالا بردن روحیه مبارزه و مقاومت است. مخاطبان برخی از آثار پایداری از مرزهای یک کشور می‌گذرد و دردهای نوع بشر را بازگو می‌کند و دارای پیامی جهانی و فرامرزی بوده و آینده‌ای روشن را نوید می‌دهند.

ادبیات پایداری را اغلب به دو شیوه تعریف کرده‌اند، یکی در برابر تجاوز خارجی و دیگری در برابر استبداد داخلی (همان: ۵۳)، با این حال ادبیات پایداری حوزه‌هایی دیگر را نیز دربرمی‌گیرد مانند مبارزه با جهل و خرافه و ربا و انحطاط‌های اخلاقی و حتی برخی نمونه‌های ادبیات پایداری مانند روایت‌های اساطیری از قبیل نبردهای جمشید و فریدون با ضحاک، قابل تأویل به پایداری در برابر بلایا و مصائب طبیعی و بیماری‌های همه‌گیر است. «سروده‌ها و نوشته‌هایی که موضوع اصلی آن دعوت مردم به مبارزه و پایداری در برابر متجاوزان است» (کاکایی، ۱۳۸۰: ۲۳). این تعریف، بیشتر بر تهاجم دشمنان و دست‌درازی متجاوزان نظر داشته و از جنبه اجتماعی ادبیات پایداری غافل شده است. در تعریف دیگری از ادبیات پایداری آمده است: «ادبیات پایداری نوعی از ادبیات متعهد و ملتزم است که از طرف مردم و پیشروان فکری جامعه در برابر آنچه حیات معنوی و مادی آنها را تهدید می‌کند به وجود می‌آید» (بصری، ۱۳۸۴: ۶۲) این تعریف بر جنبه تعهد ادبیات پایداری تأکید داشته که هم دشمنان خارجی و هم مخالفان و سلطه‌گران داخلی را شامل می‌شود.

ادبیات پایداری، گستره عظیمی را در برمی‌گیرد و بسته به دوره تاریخی و هم‌بستگی زمینه پیدایش آن، دارای زیرشاخه‌ها و موضوعات فرعی متنوعی است. پایداری در ادبیات بیشتر ملت‌ها قابل مشاهده است؛ اما اقوامی که در طول تاریخ خود، مورد تهاجم بیگانگان و یا ظلم و ستم داخلی قرار گرفته‌اند، بیش از دیگر ملت‌ها به مضامین پایداری پرداخته‌اند. در قرن اخیر و در ادبیات کشورهای آمریکای لاتین، آسیای میانه، ویتنام، ایرلند، بوسنی و هرزگوین، افغانستان و خاورمیانه بنابه موقعیت جغرافیایی و همچنین دلایل سیاسی و اجتماعی، مضامین پایداری نمود گسترده‌ای داشته است. مبارزه بومیان آمریکا برای مقابله با تبعیض نژادی، اشعار ضد نابرابری و استعمار در آفریقا و آسیا، نشان‌دهنده پیشینه طولانی ادبیات پایداری است.

۱-۱- بیان مسئله

ادبیات پایداری، از انواع مهم ادبی است و عبارت است از آثاری که تحت تاثیر شرایطی چون اختناق و استبداد داخلی، نبود آزادی فردی و اجتماعی، قانون‌گریزی و قانون‌ستیزی با پایه‌های قدرت، غضب، قدرت و سرزمین و سرمایه‌های ملی و فردی شکل می‌گیرند. بنابراین جان‌مایه این آثار با بیداد داخلی یا تجاوز بیرونی از همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و ایستادگی در برابر جریان‌های ضد آزادی است. مفهوم مقاومت، پایداری و دفاع، مفهومی عام در فرهنگ ملت‌هاست. این مفهوم کاملاً ارزش تلقی می‌شود زیرا یک واکنش غیرارادی در برابر تهاجم است. ادبیاتی که زاینده مفهوم مقاومت پایداری است در حوزه محتوایی و موضوعی به خلق اثر می‌پذیرد. محتوای ادبیات پایداری، شامل توجیه حقانیت خودی و باطل بودن

دشمن و دعوت به مقاومت و توصیف فجایع تجاوز و ستم دشمن است. این دشمن ممکن است که مهاجم خارجی یا مستبد داخلی یا حتی جهل و خرافه و ریا باشد. صرف نظر از ویژگیهای کلی این نوع ادبیات، آنچه وجه ممیزه آن از سایر مقوله‌های ادبی است، در پیام و مضمون آن نهفته است. بدین معنا که آثاری از این دست اغلب آینه دردها و مظلومیت‌های مردمی هستند که قربانی تهاجم خارجی یا نظامهای استبدادی شده‌اند. این آثار ضمن القای امید به آینده و نوید دادن پیروزی موعود؛ دعوت به مبارزه و ایستادگی در برابر ظلم و ستم، ستایش آزادی و آزادگی، ارج نهادن به سرزمین مألوف و شهیدان و جان‌باختگان وطن را در بطن خود دارند (بصیری، ۱۳۸۴: ۱۲).

نظام‌های حاکم در هر کشوری همواره در پی ترویج ادبیات پایداری خویش و گرامی‌داشت آن و زنده نگه‌داشتن یاد و خاطره مبارزان تاریخ داشته‌اند و یکی از ابزارها و شیوه‌های برآوردن این هدف، گنجاندن آثار ادبیات پایداری در متون درسی و آموزشی بوده است. از آن‌جا که هدف مهم انقلاب اسلامی ایران، آگاهی و بیداری مردم مسلمان کشورمان و جهان است. این نوع ادبیات در ایران موضوع بسیاری از سروده‌ها و نوشته‌ها است و خوشبختانه در کتابهای ادبیات دوره متوسطه آموزش و پرورش جایگاه خاصی دارد. نگارنده در این پژوهش بر آن است با هدف بررسی میزان حضور ادبیات پایداری در متون درسی، کتاب‌های فارسی دوره دوم متوسطه را مورد تحلیل قرار دهد. بدین منظور، دروس ادبیات پایداری با توجه به اهداف آن‌ها تحلیل شده و قدرت تأثیرگذاری این دروس از نظر توانایی در تعیین و تفهیم اهداف ادبیات پایداری بررسی تبیین می‌شود و با توجه به فنون و نکات ادبی به ارزش‌گذاری هنری و ادبی دروس پرداخته می‌شود.

۱-۲- پیشینه تحقیق

نظر به اهمیت ادبیات پایداری فارسی و حضور آن در کتب درسی، تاکنون چندین اثر پژوهشی در این باره منتشر شده و هر یک از زاویه‌ای به بررسی موضوع ادبیات پایداری در کتاب‌های درسی پرداخته‌اند. برخی از این آثار عبارتند از:

- ششتمدی، علی؛ تسنیمی، علی؛ علوی مقدم، مهیار و حسین‌زاده، آذین. (۱۴۰۰). «بوطیقای روایت ادبیات پایداری در کتاب‌های درسی ادبیات دوره متوسطه ایران». نشریه ادبیات پایداری. شماره ۲۴. صص ۸۵-۱۱۰.
- گنجی بیجارپس، خدیجه و قندور بیجارپس، اسمعیل. (۱۳۹۴). «تجلی الگوهای پایداری در کتب فارسی نونگاشت مقطع ابتدایی». همایش ملی آموزش ابتدایی.
- خدادادی، فضل‌الله و سمیع‌زاده، رضا. (۱۳۹۹). «تحلیل ساختار ادبیات پایداری در ژانرهای تعلیمی و مقاومت». نشریه ادبیات پایداری. شماره ۲۳. صص ۲۰-۶۵.
- بیگ زاده، خلیل و بروفرد، آیت. (۱۳۹۹). «جلوه‌های پایداری در تصویرهای نمادین کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی». مجله ادبیات پایداری. شماره ۲۳. صص ۳۵-۵۶.
- پروین گنابادی، بهرام؛ کامور بخشایش، جواد و دادبه، اصغر. (۱۳۹۹). «پیوستگی تاریخی- فرهنگی ادبیات دفاع مقدس با ادبیات پایداری». مجله پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی. شماره ۴۱. صص ۱۶۵-۱۹۰.
- نعمتی، فاروق. (۱۳۹۹). «وحدت؛ گفتمانی در بستر ادبیات پایداری؛ با تأملی در شعر معاصر فارسی و عربی». مجله مطالعات ادبیات تطبیقی. شماره ۵۴. صص ۳۳۵-۳۵۵.

۱-۳- ضرورت و اهمیت تحقیق

ادبیات پایداری یکی از مهم‌ترین گونه‌های ادبی در ادبیات جهان است. در ایران نیز ادبیات پایداری سابقه‌ای دیرینه دارد و از نخستین ادوار ظهور متون مکتوب در ایران، نشانه‌های ادبیات پایداری نیز آشکار شده است، به گونه‌ای که نخستین کتاب برجا مانده در فرهنگ و تمدن ایرانی یعنی سروده‌های اوستا، دارای جنبه‌های قوی ادبیات پایداری هستند و به همین سبب می‌توان گفت که ادبیات پایداری همواره برای ایرانیان موضوعی مهم و از دغدغه‌های ذهنی همیشه آنان بوده است. از این لحاظ پرداختن به ادبیات پایداری می‌تواند موضوعی مهم و ضروری در فرهنگ ایرانی باشد از سوی دیگر با توجه به آینده‌ساز بودن دانش‌آموزان و اهمیت و ضرورت توجه کافی به تعلیم و تربیت آنان، لازم است که به موضوع ادبیات پایداری در آموزش و

پرورش نیز توجه کافی و وافی شود. بدین منظور هرگونه نقد و تحلیل از سهم ادبیات پایداری در متون آموزشی می‌تواند بسیار مهم و ضروری باشد.

۲- بحث

۲-۱- حجم ادبیات پایداری در کتاب فارسی سوم

در بخش ادبیات پایداری کتاب ادبیات فارسی سال سوم، از میان انواع محتوایی گوناگون ادبیات پایداری، ادبیات عاشورایی جلوه‌ای بیش‌تر دارد و پس از آن است که ادبیات جنگ و انقلاب اسلامی ایران نیز مطرح می‌شود. ادبیات پایداری در فارسی ۳ به لحاظ ادبی از سالهای قبل پربارتر است و ادبیات عاشورایی جلوه‌ای خاص به آن داده‌است. به لحاظ حجمی، حدود ۲۰ درصد کل حجم کتاب به ادبیات پایداری اختصاص یافته‌است که نشانگر فزونی کمی ادبیات پایداری در کتاب فارسی ۳ نیز هست و هرچند مقدارش کم‌تر از کتاب فارسی ۱ است، اما از فارسی ۲ بیش‌تر است.

۲-۲- تحلیل درس‌ها

۲-۲-۱- خون خورشید

مهم‌ترین اثر ادبی در بخش ادبیات پایداری فارسی ۳، متن ادبی «خون خورشید» است. این متن زیبایی موثر که نوشته پرویز خرسند است، در حقیقت با تصرف و تلخیص از کتاب «آنجا که حق پیروز است» اثر خرسند، انتخاب شده است. این کتاب به علاوه «برزیگران دشت خون» و «مرثیه ای که ناسروده ماند» از مهم‌ترین آثار این نویسنده پرتلاش دهه پنجاه شمسی است که اغلب نوشته‌هایش درباره عاشورا است. پرویز خرسند نویسنده، روزنامه‌نگار و یکی چهره‌های فرهنگی اهل ایران، متولد ۱۳۱۹ از مشهد است که پس از انقلاب ۱۳۵۷ ایران، نخستین سردبیر هفته‌نامه سروش بود. او از دوستان نزدیک علی شریعتی و ویراستار آثار او در سال ۱۳۵۰ بود. شریعتی در یکی از آثارش، تحت عنوان «نامه دکتر به پرویز خرسند» از او به نیکی یاد کرده‌است. وی سال‌ها ویراستاری و سردبیری آثار و نشریات حسینیه ارشاد را بر عهده داشت و به دلیل نوشته‌ها و سخنرانی‌هایش در دوران پهلوی زندانی بود. او روزنامه‌نگاری و نویسندگی را در دوران نوجوانی در دهه ۳۰ آغاز کرد. بعدها در مشهد به کانون نشر حقایق (کانون استاد محمد تقی شریعتی) پیوست. وی در سال ۱۳۴۱ تحت تعقیب قرار گرفت و به یک روستا گریخت. در آنجا دو کتاب «آنجا که حق پیروز است» (با مقدمه حکیمی) و «مرثیه‌ای که ناسروده ماند» (با مقدمه محمدتقی شریعتی) را نوشت. او به دانشگاه فردوسی مشهد رفت و با نگارش مقاله‌های ادبی و انقلابی بازداشت و زندانی شد. در همین زمان کتاب «برزیگران دشت خون» را نوشت. وی بعد از تعطیلی حسینیه ارشاد، به بنیاد شاهنامه رفت و زیر نظر جلال‌الدین همایی به کار مشغول شد و هم‌اکنون نیز به تدریس و تربیت شاگردان در حوزه نویسندگی و روزنامه‌نگاری اشتغال دارد.

«خون خورشید» اثری فاخر از آثار پرویز خرسند است. این اثر درباره آخرین شب امام حسین (ع) و یارانش و بویژه رشادت انس بن حارث «صحابی بزرگ پیامبر و شهادت او است که نویسنده در ضمن توصیفات ادبی خود به زمان پیامبر و سختی‌های آن دوره گریزهایی می‌زند:

«پیرمردان به یاد روزهایی افتاده بودند که همین آیات و کلمات را حضرت محمد (ص) زمزمه می‌کرد. به یاد روزهایی افتاده بودند که پیامبر روی شنهای داغ می‌نشست و آنان به دورش جمع می‌شدند و همین کلمات را از زبان او می‌شنیدند» (ادبیات فارسی ۳: ۷۱). سکوت، آرامش و سیاهی دشت کربلا در آغاز درس با آرایه تشخیص توصیف شده است. «تشخیص» در این نوشته برجستگی خاصی دارد به گونه ای که دانش آموزان براحتی آن را لابه لای جملات تشخیص می‌دهند:

«شب همه جا دامن گسترده بود. دشت سینه وسیع و داغش را در برابر وزش نسیم ملایمی قرار داده بود. نسیم آهسته و آرام به روی سینه اش می‌خزید و دامنکشان می‌گذشت...» (همان).

مهم‌ترین ویژگی این متن که موجب جذابیت آن شده‌است، در لایه زبانی آن نهفته‌است. زبان این نوشته سلیس و روان و صمیمی و ادبی است و از طرفی تقدس و شکوه عاشورا و امام حسین (ع) و یارانش به آن طنین شکوهمندانه ای بخشیده است:

«او انس بن حارث بود؛ مردی که از صحابه بلندپایه و ارجمند پیامبر به شمار می‌رفت ... انس مردی بود که در اولین و آخرین پیکار پیامبر، دوش به دوش رسول گرامی مبارزه کرده بود. او ستاره درخشان و فروزانی بود که در آن شب تار و غم انگیز، روشنی می‌بخشید و راه می‌نمود» (همان: ۷۳)

یکی از عالیترین اهداف ادبیات پایداری یعنی «بزرگداشت شهیدان راه آزادی» در این درس متبلور شده است. در آخرین قسمت درس، نویسنده با لحنی تأثر بار، شهادت انس را این گونه به تصویر می‌کشد:

«آنجا در میان آن شنهای داغ، مردی سفیدموی و سفیدروی به خاک و خون تپید. او در یک شب ظلمانی، چون اختری روشن و پرفروغ از تاریکی‌ها و سیاهی‌ها گریخت و پیش آمد و در کنار خورشید فروزان حق در خون پاک و روشن خویش غوطه زد و خورشیدی نو ساخت» (همان: ۷۴). عنوان درس، «خون خورشید» از این توصیف گرفته شده است و عنوانی است که با درون‌مایه درس، هماهنگی کامل دارد و انتخاب آن، با ظرافت و دقت خاص صورت گرفته است.

۲-۲-۲- بانگ جرس

شعر «بانگ جرس» جزئی دیگر از بخش ادبیات پایداری در کتاب فارسی ۳ است که در میان آثار ادبی صدر انقلاب اسلامی، شهرت فراوان داشته است و شاعر آن نیز از پیشکسوتان شعر انقلاب و دفاع مقدس بوده است. «بانگ جرس»، قسمتی از مثنوی بلند و معروف حمید سبزواری است. حمید سبزواری با مجموعه شعر «سرود درد» و «سرود سپیده»، جایگاه خود را در شعر انقلاب تثبیت کرد. حمید سبزواری در خانواده‌ای متولد شد که با شعر با شاعری بیگانه نبودند. پدرش عبدالوهاب، کفّاش بود و قریحه شاعری هم داشت. پدر بزرگ سبزواری، ملا محمدصادق ممتحنی یک شاعر و تخلص او «مجرم» بود. مادر سبزواری نیز بانویی بود باسواد و تمام حروف را در دوران پیش از مدرسه به او آموزش داده بود و وقتی سبزواری به مدرسه رفت در کلاس اول می‌توانست بسیاری از کتاب‌ها را بخواند. سبزواری در دوران نوجوانی کتاب «جامع‌المقدمات» را نزد «میرزا حبیب جوینی» خواند و نزد محمدعلی محمدی نیز آموزش دید. پس از وقایع ۲۸ مرداد، حمید سبزواری به دلیل فعالیت‌هایی که داشت مدتی تحت تعقیب بود. او در سبزواری در بانک بازرگانی مشغول به کار و بعد از مدتی به شعبه‌های تهران این بانک منتقل شد. بعد از انقلاب، سبزواری در کنار کار در بانک برای انقلاب نیز شعر می‌ساخت. یکی از معروف‌ترین شعرهای او «آمریکا آمریکا ننگ به نیرنگ تو» است. همچنین شعرها و سروده‌های او در راهپیمایی‌ها و نماز جمعه‌ها خوانده می‌شد. پس از مدتی او خود را از بانک بازنشسته کرد و عضو شورای شعر رادیو و تلویزیون شد. حمید سبزواری چندین اثر دارد از جمله «سرود درد» و «سرود سپیده». شعر سبزواری شناسنامه زمانمند انقلاب نامیده می‌شود به طوری که او «مدال درجه یک هنر در رشته ادبیات» را دریافت کرد و اولین شاعری می‌باشد که کتاب او یعنی «سرود درد» در سال ۱۳۷۵ به عنوان کتاب سال برگزیده می‌شود. از دیگر افتخارات حمید سبزواری دریافت نشان «جهادگر عرصه فرهنگ و هنر» است.

حمید سبزواری در شعر «بانگ جرس» از پیوند میان انقلاب اسلامی ایران و مبارزات و پایداری مردم فلسطین سخن می‌گوید و مخاطبان خود را به رویارویی و مقابله با اشغالگران سرزمین فلسطین به رهبری امام خمینی (ره) با تعبیر «موسی جلودار» فرا می‌خواند:

وادی پر از فرعونیان و قبطیان است موسی جلودار است و نیل اندر میان است
تنگ است ما را خانه ننگ است ای برادر بر جای ما بیگانه ننگ است ای برادر

(ادبیات فارسی ۳: ۷۵)

تعبیرات و ترکیباتی مانند «از هر کران بانگ رحیل»، «بانگ از جرس برخاست»، «دریادلان»، «فرعونیان»، «قبطیان»، «سامری» و انبوهی از واژه‌ها و ترکیب‌های برگرفته از تاریخ ادیان و مبارزات انسان‌های موحد در برابر مشرکان ستمگر موجب شده که این شعر، بافت تلمیحی بسیار قدرتمندی داشته باشد و به خوبی بتواند از طریق فرایند و شگرد تلمیح، مبارزان حق و حقیقت امروز را به مبارزان تاریخ گذشته گره بزند و همسان سازد و در مقابل اشغالگران قدس و حامیان آنان را به فرعونیان و مشرکان و گمراهان و ستمگران قرون و هزاره‌ها گذشته پیوند می‌زند و با این شگرد، نبرد حق علیه باطل را به خوبی و در ساحتی تاریخی و ازلی و ابدی، به نمایش می‌گذارد.

۳-۲-۲- باغ نگاه

«باغ نگاه» دیگر عضو بخش ادبیات پایداری کتاب فارسی ۳ است. این شعر که آخرین درس بخش ادبیات پایداری کتاب فارسی سوم، سروده شاعر معاصر، علیرضا قزوه است. علیرضا قزوه از نویسندگان و شاعران معاصر ایرانی است. او جزو شاعران حوزه انقلاب و دفاع مقدس محسوب می‌شود و درون‌مایه اشعار او مذهبی است. اشعار او در قالب شعر سپید و غزل به انتشار رسیده است. او رییس مرکز تحقیقات فارسی رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در دهلی نو بود. علیرضا قزوه در اول بهمن ماه سال ۱۳۴۲ در گرمسار یکی از شهرهای استان سمنان متولد شد. وی تحصیلاتش را در رشته ادبیات فارسی ادامه داد و توانست مدرک دکتری خود را در رشته زبان‌شناسی دریافت نماید. قزوه مجموعه اشعار فراوانی در قالب شعر سپید و نیز در قالب غزل منتشر کرده و همچنین در زمینه کارهای پژوهشی و سفرنامه‌نویسی نیز دارای فعالیت‌هایی بوده است. برخی از اشعار وی به صورت مستقل و برخی دیگر به شکل مجموعه به بسیاری از زبان‌های زنده دنیا ترجمه شده و همچنین برخی از آثار شعر و نثرش در کتاب‌های درسی به چاپ رسیده است. علیرضا قزوه پس از اخذ دیپلم تجربی در سال ۱۳۶۴ به مدت یک سال به ادبیات عرب تمایل پیدا کرد. سپس برای ادامه تحصیلات به شهر قم رفت و تا سال ۱۳۶۹ در آنجا بود و موفق به دریافت لیسانس حقوق قضایی از دانشگاه قم شد. پس از آن در مقطع فوق لیسانس در رشته ادبیات فارسی در دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی فارغ التحصیل شد. رساله فوق لیسانس او در زمینه شعر و ادبیات معاصر تاجیکستان است. قزوه موفق به دریافت مدرک دکتری در رشته فیلولوژی، از دانشگاه دولتی ملی تاجیکستان شد. مهم‌ترین ویژگی شعرهای علیرضا قزوه را در طراوت، تازگی و آمیختگی اشعار وی با مضامین اعتقادی، فرهنگ بومی و مفاهیم ملی و مذهبی ایران دانسته‌اند. هرچند که قزوه در قالب‌های متنوع، آثار ارزشمندی دارد، اما باید او را مهم‌ترین غزل‌سرای دهه ۶۰ یا دست کم یکی از برجسته‌ترین‌های غزل دهه ۶۰ دانست.

شعر «باغ نگاه» در توصیف جانبازی است که چشمان خود را در راه ایمان و عقیده‌اش تقدیم کرده و حاکی از ایثار و پایداری جانبازان انقلاب شکوهمند اسلامی ایران است. «باغ نگاه» از آغاز تا انجام با وجود کوتاهی، آکنده از استعاره و تشخیص و تشبیه است. چنان که از شعر فاخر شاعری توانمند چون قزوه انتظار می‌رود، بافت ادبی آن بسیار سرشار و آکنده به ظرافت و پر از صنعت و ریزه‌کاری است. مهم‌ترین هدف این درس، بزرگداشت شهیدان و جانبازان راه انقلاب و جنگ تحمیلی است. بند اول و دوم این شعر، زمان نابینا شدن رزمنده جانباز را این گونه توصیف کرده است:

«صبح، دو مرغ رها

بی صدا

صحن دو چشمان تو را ترک کرد

شب، دو صف از یاکریم

بال به بال نسیم

از لب دیوار پر کشید» (ادبیات فارسی ۳: ۸۶)

«دو مرغ رها» و «دو صف یاکریم»، استعاره مصرحه از روشنایی چشم، «صحن دو چشمان تو» استعاره مکنیه و «لب دیوار دلت» استعاره از چشم است. دیگر استعاره‌ها و تشبیهات زیبای این شعر را در ترکیبها و عباراتی چون «خار و خس مزرعه چشم تو»، «باغ نگاهت» و «یک سید از میوه خورشید» می‌توان دید. در مجموع، انتخاب این شعر به سبب بافت هنرمندانه‌ای که دارد، همراه با محتوای عمیق و مضمون بکر و داستان ابتکاری‌اش، انتخابی شایسته و حساب‌شده است و به‌خوبی اهداف ادبیات پایداری را در نظام آموزشی برآورده می‌سازد.

۳- نتیجه‌گیری

ادبیات پایداری، از انواع مهم ادبی است و عبارت است از آثاری که تحت تاثیر شرایطی چون اختناق و استبداد داخلی، نبود آزادی فردی و اجتماعی، قانون‌گریزی و قانون‌ستیزی با پایگاه‌های قدرت، غضب، قدرت و سرزمین و سرمایه‌های ملی وفردی شکل می‌گیرند. بنابراین جان‌مایه این آثار با بیداد داخلی یا تجاوز بیرونی از همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی،

اجتماعی و ایستادگی در برابر جریان‌های ضد آزادی است. مفهوم مقاومت، پایداری و دفاع، مفهومی عام در فرهنگ ملت‌هاست. این مفهوم کاملاً ارزش تلقی می‌شود زیرا یک واکنش غیرارادی در برابر تهاجم است. ادبیاتی که زاینده مفهوم مقاومت پایداری است در حوزه محتوایی و موضوعی به خلق اثر می‌پذیرد. محتوای ادبیات پایداری، شامل توجیه حقانیت خودی و باطل بودن دشمن و دعوت به مقاومت و توصیف فجایع تجاوز و ستم دشمن است. این دشمن ممکن است که مهاجم خارجی یا مستبد داخلی یا حتی جهل و خرافه و ربا باشد. ادبیات پایداری برای تعلیم و تربیت نسل آینده هر جامعه بسیار اهمیت دارد و افزون بر سینما و صدا و سیما و آثار سمعی و بصری و هنری، جای آن دارد که در نظام آموزشی نیز به کار گرفته شود. بدین منظور در چهار کتاب ادبیات فارسی دبیرستان، بخشی اختصاصی برای ادبیات پایداری در نظر گرفته شده‌است که تدبیری ستوده و شایسته برای تعلیم و تربیت آینده سازان ایران است. در این پژوهش، کتاب فارسی سال سوم علوم انسانی دبیرستان (یا همان متوسطه دوم در تقسیم‌بندی جدید) مورد بررسی قرار گرفته‌است. بر اساس بررسی‌های مقاله حاضر، ادبیات پایداری حجم مناسبی را به نسبت کل صفحات کتاب فارسی به خود اختصاص داده‌است. از اهداف ششگانه ادبیات پایداری در کتاب فارسی سوم دبیرستان، بیشتر «ترسیم چهره مظلوم»، «افق پیروزی» و «دعوت به مبارزه» در درسها متبلور شده است و از میان انواع گوناگون ادب پایداری، ادبیات عاشورایی حجم بیش‌تری دارد. در مجموع می‌توان گفت که گنجاندن بخش ادبیات پایداری در کتاب فارسی سوم دبیرستان، تدبیری اندیشیده و شایسته برای تعلیم و تربیت کامل‌تر آینده‌سازان ایران اسلامی است و تقریباً همه انتخاب‌ها نیز هوشمندانه و وافی به اهداف تدوین‌کنندگان بوده‌است.

فهرست منابع

- احمدی، احمد و دیگران. (۱۳۹۲). *ادبیات فارسی ۳*. چاپ شانزدهم. تهران: شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران.
- بصیری، محمدصادق. (۱۳۸۴). «طرح و توضیح چند سوال درباره مبانی ادبیات پایداری». *نامه پایداری*. کرمان: بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس.
- بیگ زاده، خلیل و برو فرد، آیت. (۱۳۹۹). «جلوه‌های پایداری در تصویرهای نمادین کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی». *مجله ادبیات پایداری*. شماره ۲۳. صص ۳۵-۵۶.
- پروین گنابادی، بهرام؛ کامور بخشایش، جواد و دادبه، اصغر. (۱۳۹۹). «پیوستگی تاریخی- فرهنگی ادبیات دفاع مقدس با ادبیات پایداری». *مجله پژوهش‌های نقد ادبی و سبک‌شناسی*. شماره ۴۱. صص ۱۶۵-۱۹۰.
- خدادادی، فضل‌الله و سمیع‌زاده، رضا. (۱۳۹۹). «تحلیل ساختار ادبیات پایداری در ژانرهای تعلیمی و مقاومت». *نشریه ادبیات پایداری*. شماره ۲۳. صص ۲۰-۶۵.
- سنگری، محمدرضا. (۱۳۸۳). «ادبیات پایداری». *فصلنامه شعر*. سال دوازدهم. شماره ۳۹. صص ۴۴-۵۵.
- ششتمدی، علی؛ تسنیمی، علی؛ علوی مقدم، مهیار و حسین‌زاده، آذین. (۱۴۰۰). «بوطیقای روایت ادبیات پایداری در کتاب‌های درسی ادبیات دوره متوسطه ایران». *نشریه ادبیات پایداری*. شماره ۲۴. صص ۸۵-۱۱۰.
- کاکایی، عبدالجبار. (۱۳۸۰). *آوازهای نسل سرخ، نگاهی به شعر معاصر ایران از ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷*. تهران: عروج.
- گنجی بیجارپس، خدیجه و قندور بیجارپس، اسمعیل. (۱۳۹۴). «تجلی الگوهای پایداری در کتب فارسی نونگاشت مقطع ابتدایی». *همایش ملی آموزش ابتدایی*.
- نعمتی، فاروق. (۱۳۹۹). «وحدت؛ گفتمانی در بستر ادبیات پایداری؛ با تأملی در شعر معاصر فارسی و عربی». *مجله مطالعات ادبیات تطبیقی*. شماره ۵۴. صص ۳۳۵-۳۵۵.